

ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԴ Տ. ՍԱՀԱԿ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ՝

«Ձիբ ինչ ծածուկ որ ոչ յայնցեսցի»
(ՂՈՒԿ. Ը. 17)

Երբ իննսուն տարի յառաջ Պարբերգի
Նեղզիս գիւղի ՄԿ. Կարապետ Ազա Ուս-
պայեանի տան մի ժամուկ ծնաւ, ոչ ոք
կրնար գուշակել որ այդ նորածինը սահ-
մանուած էր այն դժուարին այլ մեծ գերբ
կատարելու Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ
ինչ որ նա կատարեց իր երկարամեայ կե-
նաց միջոցին թէ՛ իրրեւ միտքան երուսաղէմի
Սրբոց Յակովբեանց Ուխտին և թէ՛ իրրեւ
Սահակ Բ. Կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ։ Ան-
շուշտ իր ծննդեան միջավայրը, Եկեղեցին,
դպրոցը, քահանայի և ուսուցչի խրատները
նպաստեցին՝ իր սրտին մէջ զետեղուած
աստուածային մանանխոյ հատին աճելուն
և զարգանալուն։ Բայց անտարակոյս իր
բարեպաշտ ծնողաց խնամքն ու ազդեցու-
թիւնը ամենէն աւելի օժանդակեցին որ նա-
խախնամութեան ծածուկը իր ապագայ
կենաց մէջ այնքան արդիւնաբեր և առա-
քելատիպ կերպով ի յայտ եկաւ։ Կարապետ
աղա իր զաւակի աչալըջութիւնը և կըրօ-
նասիրութեան ձգտումը նշմարելով՝ զայն
իրեն հետ երուսաղէմ կը տանի, երբ ինքն
1867 թուականին Ս. Քաղաքը կ'այցելէ և
զայն Եսայի պատրիարքին կը ներկայացնէ,
որ, իր կարգին, Ժառանգաւորաց Վարժա-
րանի աշակերտ արձանագրել կուտայ։ Ար-
դէն իրրեւ զեւստի պատանեակ Գարբիէլ, —
այդ էր իր աւագանի անունը, — Սսեցի Աջա-
պահեան Յարութիւն եպիսկոպոսէն Ուր-
բերգի Ս. Յակովբ եկեղեցւոյն մէջ Դպրու-
թեան չորս աստիճանները ընդունած էր,
և հիմա Ժառանգաւորաց Վարժարանի ըն-
թացքին ուշիմութեամբ հետեւելով, Գարե-
գին Մուրադեանի (Մելքիսեդեկ Արքեպիս-
կոպոս), Արապկերցի Կարապետ Պատուելի
(Մամբրէ եպիսկոպոս) և բազմախումու Սա-
ւալանեան վարժապետի դաստիարակու-
թեան ներքոյ, և միանգամայն Ս. Յակով-
բայ տաճարի պաշտամանց մէջ վարժուե-
լով իրրեւ փոխասաց դպիր եւ երգեցող,
երեք տարի վերջ աւագ սարկաւազ կը ձեռ-

նագրուի, եւ պատրիարքի կարգադրու-
թեամբ մի քանի ուրիշ սարկաւազներ հետ
միասին Կ. Պոլիս կը զրկուի՝ մանկավար-
ժական գիտելիաց մէջ աւելի լաւ հմտա-
նալու։ Եպապայի ժառանգաւորաց Վար-
ժարանի ուսուցչութեան և տեսչութեան
զեկը ձեռք առնելու համար, Երկու տարի
վերջ տիրացու Գարբիէլ իր ընկերներ հետ
կը վերագտնայ Երուսաղէմ, և անմիջապէս
Ժառ. Վարժարանի ուսուցչական խումբին
մէջ կը մտնէ և եռանդով կը դասախօսէ.
միեւնոյն ժամանակ Սիոն ամաթիւթի
կ'աշխատակցի, և քիչ վերջն ալ այդ պար-
բերականի խմբագրութիւնը կը ստանձնէ։
Այսքան զբաղմանց մէջ զեռ ժամանակ կը
ձարէ իր ստացած կրթութեան և փորձա-
ռութեան հիման վրայ դասադիրքի կը
պատրաստէ, Սեւասարեգրութիւն, Տիեզե-
րագիտութիւն, Ս. Գրոց Պատմութիւն ևն.
որոնք Ս. Յակովբեանց տպարանէն հրա-
տարակուած են։ Այս բոլոր եկեղեցական
ուսուցչական և գրական աշխատութիւն-
ներէ զատ միաբանութեան ընդհանրոր
եւ Տնօրէն Ժողովներու ատենադպրութեան
պաշտօնն եւ կը վարէ։ 1877 ին աքեղայ կը
ձեռնադրուի Եսայի պատրիարքի ձեռամբ,
Սահակ անուանափոխութեամբ. իսկ յաջորդ
տարին վարդապետական գաւազանի մաս-
նաւոր իշխանութիւն կը ստանայ։ 1881 ին
Միաբանութեան կողմէ իրրեւ նուիրակ Ռու-
սաստան կը զրկուի, և չորս տարի Ռու-
սահայ Ժողովուրդի ամէն դասակարգի հետ
չփուս եւ յարաբերութիւն կ'ունենայ, եւ
Ռուսահայաստանը մօտէն ճանչնալու պա-
տեհովը կը վայելէ։ Կ'ըսուի թէ այդ
նուիրակութեան միջոցին 5-6 հարիւրի չափ
գիւղեր այցելած է, ամենուրեք քարոզե-
լով, մխիթարելով, համոզելով. և այսպէս
հետզհետէ ինչ որ ծածուկ էր իր հոգւոյն
մէջ, իր կենցաղավարութեանն ու գոր-
ծունէութեամբ ի յայտ կը բերէ։ Երիտա-
սարդ Սահակ վարդապետը տակաւին իր
նուիրակութեան ճանապարհորդութեան մէջ
էր երբ Երուսաղէմէն հեռագիր ստացաւ թէ
Միաբանական Ժողովը զինքն Ս. Յակոբայ
Աթոռի Լուսարարապետութեան պատաս-

(*) Քաղաք՝ Խոստում 12 Նոյեմբերին, Ս. Յակով-
բայ Տաճարին մէջ հանգուցեալ Տ. Սահակ կաթողիկոսի
հոգեմանգոսեան առթիւ։

խանառու պաշտօնին ընտրած է, և միանգամայն նորընտիր Մակար կաթողիկոսին կը յանձնարարեն, որ 1885ին զայն Մամբրէ վարդապետի հետ միասին եպիսկոպոսական աստիճանին կը բարձրացնէ։ Զոյգ նորու պըսակ եպիսկոպոսունք կը ճանապարհուն գէպի Պաղեստին. ճանապարհին կը տեւի կանան որ Սոսյի պատրիարք վախճառած է. և մի ժամանակ Սթոր թափուր մնաց, որի միջոցին Սահակ եպիսկոպոս իրեն լուսարարացեալ, գրիթէ պատրիարքական յուր գործերը կատարելու և կառավարելու ստիպուած էր։ 1888ին Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան հրաժարեալ Յարութիւն Արքեպիսկոպոս Արուստաղէմի պատրիարք ընտրուեցաւ, և յաջորդ տարին զնաց իր պաշտօնի գլուխը Երուսաղէմ։ Այս թուականին էր որ այս սողերը գրողը նախորդ տարի։ Գերմանիոյ մէջ աստուածաբանական ընթացք աւարտած լինելով՝ և Ս. Յակոբայ միաբանութեան կողմէ հրաւիրուած լինելով եկաւ Երուսաղէմ՝ Ժառանգաւորաց Վարժարանի Աստուածաբանութեան ուսուցչի պաշտօնով, և աւելի քան չորս տարի Սահակ Սրբազանին գործակից լինելու հաճոյքը և շնորհքը վայելեց, և միանգամայն ականառես եղաւ անոր մեղուան աշխատութեան թէ վարժարանի մէջ և թէ վանական բոլոր գործերի մէջ, չունարագական բառը այդ պաշտօնին միայն մի փոքրիկ մասն կը նշէ։ Հանգուցեալ Սահակ Սրբազանը պատրիարքի ալ բազուկն էր, և նորա հետ միշտ խորհրդակցելով վանքի տնտեսական և ընդհանուր բարեկարգութեան հսկիչն էր, վարիչ-անօրէնն էր, եկեղեցական օրագրան պաշտամանց կանոնաւոր և վայելուչ կատարման վերին աստիճան նախանձախնդիր՝ ուղղութիւն տուող աւանդապահն էր, Սրբազան Տեղեաց Աղգային իրաւանց արթուն պաշտպան, տպարան, մատենադարան, Ժառանգաւորաց Վարժարան, այն ժամանակ տարեկան մէկ հազարէն մինչև երկու հազար բարեպաշտ ուստուարներին հոգատարութիւն, և հոգեւոր սփոփանք ու միջթարութիւն, օտար եկեղեցեաց հետ միաբանութեան ունեցած բազմաթիւ յարաբերութիւններ, աւանդատան և եկեղեցւոյ գանձարանի անգնահատելի իրաց հաւատարմ պահպանութիւն և դասաւորում, և այս

բոլորի վրայ գրական լուրջ աշխատութիւն, երկու երեք հազարի չափ գրչագիրներին ուսումնասիրութիւն և ցուցակագրութիւն, տպագրելի գրքերի օրագրութիւն, տարեկան օրացոյցի սրատրատութիւն, ի մի բան՝ ամենայնոյն աւելածուի մինչև արքեպիսկոպոսի խնդիրներին լուծումն լուսարարացեալն կը պատկանէր և անկէ կը սպասուէր։ Այս բոլոր գործերի մէջ պարտաճանաչութեան եւ պատասխանատուութեան խորին զգացումն, անսարակոյս նաեւ գործի սէր և գործիլու հաճոյքը և վեհ նպատակն ու հաւատը՝ հանգուցեալ Սահակ կաթողիկոսի լուսարարացեալութեան պաշտօնի ամենամեծ և ամենազօր մղիչ իմանն եղած էին։

Ժառ. Վարժարանի վրայ տեսուչներէն և ուսուցիչներէն աւելի ինքն էր որ կը հսկէր ու կը գուրգուրար։ Մինչև Յոսիի պատրիարքի ժամանակ Ժառ. Վարժարանը մի նշանակելի արդիւնք տուած չէր, և յետունի չափ վարդապետներին մէջ հազիւ երեքը Ժառ. Վարժարանէն ելած էին նոյն իսկ Յոսիի պատրիարքի օրով։ Բոլոր միւս միաբանները փոքրաւորութենէ բարձրացած անձեր էին, որոնց իւրաքանչիւրը իր եպիսկոպոս կամ վարդապետ մեծաւորէն ստրկած էր ինչ որ գիտէր։ Իսկ այն տառնուսայ միաբանները ընդհանրապէս խորթ աչքով կը նայէին Ժառանգաւոր աշակերտների վրայ. անոնց դաստիարակութիւնը, ապրելակերպը և մինչև անգամ զբօսանքը յաճախ անմիտ քննադատութեան առարկայ կը լինէին։ Սահակ Սրբազանի և Յարութիւն պատրիարքի պաշտպանութեան ու հովանաւորութեան շնորհիւ էր որ աշակերտք կանոնաւոր ընթացքի կը հետեւէին։ Այդ շրջանին կանուխէն զգացուեցաւ որ թուրքաբօլէն փոխասացութիւնն ու երգեցողութիւնը, և մեքենաբար պաշտօնական տարութիւնը բաւական չէին եկեղեցականներին հոգեւոր պատրաստութեան համար։ Արդարեւ, լեզուական ինչպէս և բոլոր արտաքին գիտութիւնները կարեւոր են եկեղեցականութեան պատրաստողներին ընդհանուր զարգացման համար։ Բայց առանց հոգեւոր և աստուածամեքէ կեանքի վարժուելու, սոսկ այդ գիտութիւնները եկեղեցականի վայելուչ պատրաստութեան չեն նպաստում, ինչպէս որ մեր մեծագոյն կղերանոցները, որոնց պահպանութեան համար

Ազգը միլիոններ մոխած է, հոգեւոր կըրթութեան պակասի հետեւինքով շատ անշնայն արգիւնք տուած են Եկեղեցւոյ պաշտօնէից նկատմամբ։ Այս պարագան ալքի յառաջ ունենալով էր որ Վենիսայի Հ. Սրբէն Բագրատունւոյ երթագրութեամբ հրատարակեալ Աստուածաշուրջէն 30 օրինակ զնուեցաւ (այն ատեն տակաւին Պօյսահան գրաբար Աստուածաշուրջը հրատարակուած էր) և իւրաքանչիւր աշակերտի տրամագրուեցաւ, որպէս զի գրականապէս ուսումնասիրելէ զատ՝ պատեհութիւն և զիւրութիւն ունենայ առանձին և յաճախ կարգալու և ընտելանալու Ս. Գրոց հետ։ մէկ խօսքով՝ նահապետների, մարգարէների, աւետարանիչների եւ առաքեալների հետ ապրել, և իր հոգին աստուածային ներշնչմամբ սնուցանել՝ այն անասան հաւատքով որ սկիզբն իմաստութեան երկիւղ Տեառն է, և եթէ եկեղեցականը իր ժողովուրդին հոգեւոր առաջնորդ պիտի ըլլայ, պէտք է որ նախ ինքը այդ հոգեւոր կեանքը իր մէջ ունենայ և զգայ։ Այս ուղղութեամբ ապրած և գործած են մեր երանաշնորհ հայրապետները, որոնց՝ մեզ աւանդած աղօթքներն ու շարականները և բովանդակ ժամապատկան սասցուածները լեցուն են Ս. Գրոց վկայութիւններով ու ներշնչումներով։

Գարձեալ մի ուրիշ յարակից խնդիր։ 1892ի 12 ընթացաւարտները պէտք էր զըզրոցէն հեռանալին, որպէս զի կարելի լինէր զատանները փոխել և նոր աշակերտներ ընդունել, քանի որ Ժառ. Վարժարանը այն ատեն միայն չորս դասարան ունէր։ Սակայն յարմար չտեսնուեցաւ այդ շրջանաւարտ տղայքը ուղղակի Միաբանութեան հետ խառնել։ Պատարարքի և Սահակ Սըրբազանի կարգադրութեամբ վանքի մի ասանաւոր յարկաբաժինը պատրաստուեցաւ և մեկուսացաւ իբրեւ առանձին բնակարան և ուսումնարան ընթացաւարտների, որոնց ուսումը պիտի շարունակուէր մէկ տարի ևս եւ միանշամայն Ս. Յակոբայ տաճարի եւ Ս. Տեղեաց մէջ իրենց պարտաւարութիւնները կատարելէ վերջ, առանձին դասերով իրենց գիտութեան պակասը պիտի լցուցանէին։ Իսկապէս այս եղաւ սկիզբն, ինչ որ այժմ աւելի զարգացած ու կանոնաւորուած է, Ընծայարանի դրութեան։

Մեր երջանկայիշատակ Սահակ Հայրապետի կեանքի հետ սերտ առնչութիւն ունեցող մի ուրիշ ծածուկ ու զաղտնի տեսութեան խոր որ պէտք էր յայտնուէր, այդ ալ անոր ընտրութիւնն էր ի կաթողիկոսութիւն Տանն Կիլիկիոյ։ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ տիտուր գրուագնիրից մին է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի աստանդական լինելը, Հայրապետական Աթոռի յաճախակի տեղափոխուելն ըստ պահանջման ժամանակի և պարագայից։ Երբեմն Դուին, երբեմն Անի, Աղթամար, Հոռմուշ, Սիս և այլուր։ Միայն 1441ին վերջնականապէս փոխադրուեցաւ Էջմիածին, որ մինչև ցայսօր մեր Եկեղեցւոյ կեդրոն կը համարուի։ Սակայն այդ թուականէն մէկ ու կէս դար յառաջ Հայրապետական Աթոռը պաշտօնապէս փոխադրուէր էր Սիս, և Կիլիկիոյ ժողովուրդն ու Սոյլ Միաբանութիւնը վարժուած էին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը իրենց մէջ ունենալ, և միայն Ս. Լուսաւորչի աջի անհետանալը Սիսէն, և կասկածելի պարագայից ներքոյ Էջմիածնում յայտնուելն ու Աթոռի անակնկալ փոխադրութիւնը բնականաբար չէր կրնար հաճել լինել Սսեցիներին, որոնք անվրդով շարունակեցին կաթողիկոսական Աթոռը պահել Սիսի մէջ, և մինչև վերջին զԺառիտ տեղահանութիւնը ամբողջ Կիլիկիոյ սամանների ստուար Հայութիւնը Սիսի կաթողիկոսութեան ենթակայ էր։ Երբեմն ու մանց անխոհեմ ընթացքի հետեւանօք Սիսի և Էջմիածնի միջև մի տեսակ մրցակցութիւն տեղի ունեցած է։ այլ մեր վերջին 4-5 կաթողիկոսները աւելի իմաստուն զըտոււր են, եւ իրենց գրութիւններով ու կոնդակներով սիրալիւր և եղբայրական յարաբերութեան մշակած են Կիլիկիոյ կաթողիկոսի հետ։ Իսկ վերջին 20-30 տարիների քաղաքական իրադարձութիւնք, մանաւանդ Էջմիածնի այժմեան անասող վիճակը, նոյնիսկ ամենէն յոռետեսներին համոզեցին որ մեր Ազգային Եկեղեցին Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան պէտք ունի իբրեւ պահեստի Հայրապետական Աթոռ։

1902ին Սահակ Սրբազան Կիլիկիոյ ընդհանուր եկեղեցական ժողովի միաձայն քուէով Կաթողիկոս ընտրուեցաւ։ Արդարեւ, հանգուցեալը սիրով յանձն առաւ այդ զըժուարին պաշտօնը, և իր սովորական եռան-

գողը գործի սկսաւ։ Սոյո գրեթէ աւերակ
Հայրապետանցը նորոգեց, և կը յուսար
ինչ որ Նրուսաղէմ ըրած էր նոյնը ևս Կի-
լիկիոյ մէջ ընել։ Այլ աւաղ, ի՛նչ յուսա-
խարստիւն։ աղէտ աղէտի վրայ հանգու-
ցեալ Հայրապետի կեանքը դառնացուցին.
սոսկալի հալածանք, կոտորած, չլսուած
խժգժութիւններ, սով ու արածութիւն, և
վերջն ալ ամբողջական տեղահանութիւն։
Այս եղած է Կիլիկիոյ մէջ Սահակ Կաթո-
ղիկոսի պաշտօնավարութեան պատմութիւ-
նը։ Իր ժողովրդի պէս ինքն ևս եղաւ աս-
տանդական, չքաւոր և անօգնական։ Այս
դառնաղէտ չարիքների ցաւովը սովորու-
թիւն ըրած էր իր նամակների և կոնդակ-
ների ներքե ստորագրել Սահակ Բ. Աւե-
րակաց Կաթողիկոսոյ։

Վերջին տարիներ աստուածային նա-
խախնամական, յոյս ներշնչող, քաջալերիչ
ծածուկը յայտնուեցաւ, երբ իրեւ տրիտուր
իր անբաւ կորուստներուն՝ Անթիլիասի ըն-
դարձակ որբանոցին տրեցաւ և զայն իր
Աթոռանիստ վանքի վերածեց, Ս. Լուսա-
ւորչի անուամբ շքեղ ու հոյակապ տաճարի
չինութեան ձեռնարկեց, որ այժմ աւար-
տելու մօտ է, արգիական բոլոր յարմա-
րութիւններով իր վիճակի համար եկեղե-
ցականներ պատրաստելու դպրոցական շէնք
կառուցեց։ Իր շուրջը ունեցաւ ողբացեալ
Քարգէն Աթոռակցի, Պետրոս Արքեպիսկո-
պոսի և միւս բարձրաստիճան եկեղեցա-
կանների կարող գործակցութիւնը։ Անթի-
լիասի Միաբանութիւնը այսօր կը բաղկա-
նայ հինգ արքեպիսկոպոսներէ, վեց վար-
դապետներէ, և անցեալ ըջմանին 20 ժա-
ռանգաւոր աշակերտներէ, որոնց թիւը 30ի
բարձրացնելու մտադիր էր։ Ի միջի ալլոց՝
իր նորաշէն վանքին մէջ տպարան հաստա-

տած է և չարուհակաբար կրօնական ու բա-
րոյալից գիրքեր և տետրակներ կը հրատա-
րակուին։ Հասկ անունով մի ամսաթերթի
հաստատած է իր ցրուած ժողովուրդը ի մի
կապելու համար, և մեր Ս. Եկեղեցւոյ մը-
խիթարութիւնը հեռաւորներին ընձեռնու-
համար։ Կարելի է մեր մէջ իբրեւ նորու-
թիւն համարել անոր հաստատած Կիրակ-
նօրեայ դպրոցները, որ 22 վարդերի մէջ
հայ մանուկներին իրենց կրօնի սկզբունք-
ները կ'աւանդուին ամէն Կիրակի։

Կը սերծաւ յուսաւ որ երբ Կիլիկիոյ ձե-
րունազարգ Հայրապետը իր նորակերտ Վե-
հարանին մէջ ամսոյս Տին իր աշքերը պիտի
փակէր, յիշեց Ս. Պօղոսի առ Տիմոթէոս
գրած այն զեղեցիկ խօսքերը և գուցէ իր
արկածալից կեանքին յարմարցուց, թէ՛
«Զբարւոք պատերազմն պատերազմեցայ,
զընթացն կատարեցի, զհաւատսն պահե-
ցի։ Այսուհետեւ կայ մնայ ինձ արդարու-
թեան պսակն, զոր հատուցէ ինձ Տէր յա-
ւուր այնմիկ արդարն դատաւոր» եւ մենք
այսօր կ'ազօթենք որ մարդասէրն Աստուած
Ս. Լուսաւորչի և նորա երանաշնորհ յա-
ջորդների բարեխօսութեամբ՝ հանգուցեալ
Սահակ Կաթողիկոսի խաչակրութեան փո-
խան երկնային սուրբ պսակով վարձահա-
տոյց լինի, անոր մարդկօրէն թիւութեանցն
ներող և քաւիչ լինի։ Ս. Հոգւովն մըխի-
թարէ Անթիլիասի Միաբանութիւնը և Կի-
լիկեցի հօտն և զմեզ ամենեւին. և փու-
թապէս յարուցանէ արժանաւոր ժառանգ
եւ յաջորդ գահակալ Կաթողիկոսութեան
Տանն Կիլիկիոյ, ի փառս Ամենակալին և
ի պարծանս Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ.
ամէն։

ԹԵՂՈՂՈՐՈՍ Ծ. ՎՐԴ. ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

